

एकरण पहुँच

प्रास्ताविक

(विषय निवडी मागील भूमिका)

प्रास्ताविक

अभ्यासाच्या निमित्ताने जेव्हा मी वाचन करीत असे व आजूबाजूला पाहात असे तेव्हा माझ्या मनात नेहमी स्त्रियांविषयी आपलेपणाची, आपुलकीची भावना निर्माण होत असे. पूर्वीपासून म्हणजे स्वातंत्र प्राप्तीपूर्वी व आजही स्त्रियांवर सतत अन्याय होत आलेला आहे. मग ती स्त्री कोणत्याही जाती धर्माची असो.

मी एक स्त्री आहे. स्त्रियांविषयी सहानुभूती व न्यायाची भावना मनात असल्याने मी ‘भा. वि. तथा मामासाहेब वररकरांच्या कादंबरीतील स्त्रीदर्शन’ हा विषय निवडला. आपल्या काळातील स्त्रियांचे दुःख, कष्ट, असहाय्यता, त्यांना होणारा मानसिक, सामाजिक, त्रास अशा विविध भूमिकेत स्त्रीचे चित्रण^{म्हणून} वररकरांनी कसे केले आहे याचा शोध घेण्याचा प्रयत्न मी केला आहे.

बी. ए. आणि एम. ए. चा अभ्यास करताना कथा, कादंबन्या, नाटक वाचण्याची आवड होती. एम. ए. च्या ‘आधुनिक मराठी वाङ्मयाच्या इतिहासातील कथा, कादंबरी व नाटक यापैकी कोणत्या तरी वाङ्मय प्रकाराचा अभ्यास करावा असे मनोमन वाटत होते. म्हणूनच मी कादंबरी हा वाङ्मय प्रकार निवडला, कारण वाङ्मयाच्या इतर प्रकारांशी तुलना करता कादंबरी ही माझ्या मनाला अधिक भावते, काव्य कवीच्या तोंडून ऐकावयास मिळाले की काव्याचा खरा रसास्वाद सुलभतेने प्राप्त होतो. काव्याचे खरे सौंदर्य व मर्म निवडक लोकांसह समजते. भाषांतरात मूळ काव्याचे सौंदर्य जसेच्या तसे उरतेच असे नाही. तसेच काव्यास गणमात्रांचे बंधन असते, कादंबरीस ही बंधने नाहीत, भाषांतरातही तिचे सौंदर्य किंवा मनोवेधकता नष्ट होण्याचा संभव कमीच असतो. साधारण लोकांसही कादंबरीचा आनंद लुटता येतो. त्यासाठी समीक्षाशास्त्राचा जाणकार असण्याची आवश्यकता नसते. नाटक हा वाङ्मय प्रकार आकर्षक

आहे. तसेच नाटक व कादंबरी या दोन वाइमय प्रकारात विविध साम्य भेद आहेत. परंतु रंगभूमीवर नाटकाचे मर्म जितके खुलते तितके ते घरी बसून वाचताना कळत नाही. चांगले नट हेच नाटककत्याचे हृदगत योग्य तन्हेने व्यक्त करू शकतात. नाटककाराची प्रतिमा याप्रमाणे योग्य व लायक नटाच्या अभावी लंगडी पडते. पण कादंबरीकाराच्या प्रतिमेस अशी कोणत्याच प्रकारची मर्यादा नाही. निबंधाचे वाचक कादंबन्याच्या वाचकापेक्षा फारच थोडे असतात कारण निबंधात रंजकता कमी असते. या सर्व दृष्टीने विचार करता जीवितावरील भाष्य प्रकट करण्यास कादंबरी हेच सर्वोत्कृष्ट माध्यम होय यात शंका नाही. व वाचकांनाही ते समजून घेण्यास काहीच अडचण नाही असे मला वाटते.

कादंबरी या वाइमय प्रकाराचा अभ्यास करताना सामाजिक कादंबन्यांची मला विशेष आवड, 'विधवाकुमारी' व 'गोदू गोखले' या कादंबन्यांचा काळ १९ व्या शतकातील आहे.

"^१ कालखंड स्थित्यतरं संक्षिप्तार्थं कालखंडः ॥१॥ ओळखला जात्या इंग्रजांच्या आगमनाने शिक्षणप्रसार व मुद्रणकलेचा विकास झाला. सर्वत्र शिक्षणाचे वारे वाहू लागेल. 'जे जे आपणासी ठावे । ते ते दुसन्याशी शिकवावे । शहाणे करून सोडावे । सकळजन।' या उक्ती नुसार सर्वत्र शिक्षणाची सुरुवात झाली. शिक्षणाने आपल्याला समाजात असणारी कमतरता दिसू लागली. इंग्रजी विद्येच्या प्रेरणेने मराठी गद्याचा उदय झाला आणि नियतकालिकातून अनेक विषय हाताळले गेले. इंग्रजी विद्येच्या खुल्या भांडारातून कथा, कविता, नाटक, कादंबरी इत्यादी लेखनास प्रेरणा मिळाली. नव्या दृष्टिकोनातून अनेक भाषांतरे झाली. हे सर्वच लिखाण नाहीतीन असून एकूण व्याकालखंडातील लेखनाने नवीन कादंबरी विकासाला प्रेरणा दिली. कादंबरी वाइमयाचे अग्रदूत म्हणून गाजलेले ह. ना. आपटे हे ^२व्याकालखंडातील अग्रगण्य लेखक होत.

त्रिवर्ण एवं लकड़ी का अस्ति ।

होते हैं रेतीले बरोड़ीचे आम होते हैं रेतीले लकड़ी का अस्ति ।
 लकड़ी का अस्ति लकड़ी का अस्ति लकड़ी का अस्ति ।
 जीवनाम लकड़ी का अस्ति लकड़ी का अस्ति ।
 परंपरा लकड़ी का अस्ति लकड़ी का अस्ति लकड़ी का अस्ति ।

१८५७ साली प्रसिद्ध झालेली बाबा पदमनजी यांच्या ‘यमुनापर्यटन’ या मराठीतील पहिल्या स्वतंत्र कादंबरीने सामाजिक कादंबन्यांची मुहुर्तमेढ रोवली. या यांच्या आडसी लेखात म्हणजे उग्रेकर आपल्या साहित्यातून स्त्री जीवनाचे विविध पैलू मांडणारे भा. वि. तथा मामासाहेब वरेकर यांच्या कादंबन्या खन्या अर्थने सामाजिक कादंबन्या आहेत. त्यांनी निर्मिलेले साहित्य हे लोकजागृतीचे खरेखुरे माध्यम आहे. साहित्य हे सर्व विषयांना स्पर्श करून असते.

मामा वरेकरांच्या कादंबरी लेखनातील स्त्रीसृष्टीत कुमारिका, सधवा, विधवा, परित्यकत्या, अकुलिना, घटस्फोटिता, रखेली, इत्यादी स्त्रिया त्यांनी रेखाटलेल्या आहेत. १ ‘फाटकी वाकळ’ मधील ‘किकी’ व ‘जनी’ या दोघींही फटकळ पण प्रेमळ आहेत. २ ‘कुलदैवत’ मधील ‘कल्याणी’ ३ ‘उमलती कळी’ तील देवी, ४ ‘शिपायाची बायको’ मधील उषा व ५ ‘तोंड मिळवणी’ मधील तारिणी या स्वरूप—सुंदर आहेत. वरेकरांच्या कादंबन्यामधील नायिका बुधिमान आहेत. वरेकरांच्या कादंबन्याचे विषय विविध व विस्तृत आहेत. ‘फाटकी वाकळ’, ६ ‘मी—रामजोशी’, ७ ‘पेटते पाणी’ या कादंबन्या ग्रामजीवनावरील आहेत. वरेकर यांनी ८ ‘विधवाकुमारी’, ९ ‘गोदू गोखले’, ‘परत भेट’ या कादंबन्यामध्ये धर्मिकतेचे बंडही खणून काढले आहे. त्यांच्या कादंबन्यातून सामाजिक सुधारणेची जिवंत तळमळ दिसून येते. साधी सरळ वाचकांच्या हृदयाला थेट भिडणारी त्याची भाषाशैली आहे. त्यांच्या ‘विधवा कुमारी’ व ‘गोदू गोखले’ हया स्त्री-प्रधान कादंबन्या प्रामुख्याने गाजल्या.

अनेक लेखकांनी आपल्या कादंबन्यातून सामाजिक समस्या झोडुल्या आहेत. त्यात प्रामुख्याने मध्यमवर्गांयांची सुख—दुःखे आणि विशेष म्हणजे स्त्रियांच्या स्वातंत्र्याचा व अन्याय निर्मूलनाचे प्रश्न मांडलेले आहेत.^{भास्त्र} वरेकर यांनी आपल्या कादंबन्यातून समाज जीवनाच्या विविध स्तरांवरील प्रश्नांना समाजाभिमुख बनविले आहे. स्त्रियांच्या सर्वांगीण सुधारणेच्या व अनिर्बंध स्त्री—स्वातंत्र्याच्या प्रश्नाबाबत त्यांना अत्यंतिक जिव्हाळा होता. हे^{भास्त्र} वरेकरकरांच्या कादंबन्यातून दिसून येते. तसे पाहिले तर स्त्री मुक्त नाही. जेव्हा वडील, भाऊ, पती, मुलगा, लहान—मोठे समाजातील सर्व पुरुष स्त्रीला ^{छोडणे} स्थान देतील तिचे मन, भावना, बुद्धिमत्ता मान्य करतील तेव्हाच स्त्री^{पूर्वी} खासून ईस्यालता आलेल्या युक्तीच्या रुढी, पंष १. याकिरीतीतून मुक्त ठोडील. मामा वरेकर यांच्या कादंबरीतील मथू व गोदू या दोन्हीही नायिका आपल्या विचारांवर ठाम आहेत. त्यांच्याकडे निर्णयक्षमता आहे. यातूनच त्या पुरोगामी विचारांच्या आहेत. असे दिसून येते. स्त्री ही अबला न राहता सबला होते हे^{भास्त्र} वरेकर यांनी आपल्या कादंबन्यातून मांडलेले आहे. तसेच यका ^{निष्पत्तीते} त्येकांने अगदी योग्य प्रकारे आपल्या नायिकांना (स्त्री—पात्र) योग्य तो न्याय दिला आहे. म्हणूनच ‘विधवाकुमारी’ व ‘गोदू गोखले’ या दोन सामाजिक कांदबन्या मला अभ्यासासाठी घ्याव्याशा वाटल्या.

संघुकथ्ये, कादंबरी दुमांडी जारी करालाईत खाहित्याच्या निवृत्ती केशाल यांमा करेकांस यांनी केलेले लिखाण दंबिकुले उमाहे या वेतिहीही द्वेषात्तगम्भीरा त्येरेकर यांडी चेष्टाक्षंवर केलेला लोकिअल्पजारी उमेहा उमूहे गेखलेला लोकरिनिधिकांची दुःखाइ भास्त्रिय न्यायाकेद्याइला देन कैदित्यांच्यांना अभ्योसा. फुटीत्वरेकरक्षकर याहंसरी खेव्हासरी लाढेले पाहण्याचा उद्यत्त प्रस्तुत एवंशिकेत व्हरणार झाले.